

John Endlich
Antiquairs

Catalogus 2011

Voorwoord

In 2007 namen wij voor het eerst deel aan TEFAF Maastricht. In maart 2011 vieren wij ons eerste lustrum als deelnemer. Zoals elk jaar presenteren wij u een catalogus van onze aanwinsten. Dit jaar voor de tweede keer in de huidige vorm.

Een collectie bijzondere 17^e eeuwse bekens uit verschillende Nederlandse steden en een aantal zeer fraai gedreven plaquettes uit diezelfde periode sieren onze collectie van begin 2011.

Schoonheid en esthetiek zijn natuurlijk belangrijke factoren om een voorwerp te beoordelen. Maar onderzoek en verdere verdieping van kennis ten opzichte van onze collectie leert ons vaak nog weer anders te kijken naar een object. De geschiedenis achter het voorwerp geeft meer inzicht en begrip. Documentatie is belangrijk voor de toekomst van een voorwerp en voor de plaats binnen de collectie van de verzamelaar. Het onderzoek leverde interessante nieuwe gegevens op. Zo werd onder meer de familiegeschiedenis betreffende de Leeuwarder beker van Hildebrand Brongersma ontcijferd.

Kunsthistoricus Marius van Dam deed veel onderzoek en leverde enkele tekstbijdragen.

Mr. O. Schutte zijn wij dankbaar voor alle genealogische bijdragen die hij ook dit jaar weer heeft geleverd.

De fantastische entourage van TEFAF en Maastricht wachten op u.

Wij wensen u veel plezier met deze catalogus en hopen u te verwelkomen in onze compleet vernieuwde stand.

Dick & John Endlich

Haarlem, februari 2011

Plaquette, Jupiter en Juno
Plaquette, Jupiter and Juno

Nederlands, circa 1625
Hans Lieuwens

Afmetingen : Ø 20,2 cm
Gewicht : 162 gram

Deze plaquette is een kopie naar een plaquette van Paulus van Vianen. De plaquette was waarschijnlijk Paulus' eigen inventie, getuige een tekening van zijn hand die zich bevindt in het Herzog Anton Ulrich-Museum in Braunschweig. Er is geen prent naar de plaquette van Van Vianen bekend. Desalniettemin is het beeldbereik van de voorstelling erg groot geweest.

Naast prenten kon een zilversmid beschikken over afgietsels in brons, lood, was en pleister. Zo bezat de 17^e eeuwse Leeuwarder zilversmid Rintie Jans in 1644 'Een kiste waarin is bevonden verscheiden Goutsmits-patronen van plaester ende was, met enige ponsonen sampt twintich boecken soo kleyn en groot toebehorende Rintie Jans...' (G.A.L. inventarisatieboek Y 34, 607 en 615). In de 17^e eeuw was het bijeengaren van motieven uit andermans werk een door kunsttheoretici aanbevolen werkwijze en zelfs beroemde schilders schuwden deze praktijken niet. Originaliteit werd pas na 1675 door classicistische critici als een kunstideaal gezien.

De voorstelling van Jupiter, Juno en Io door Paulus van Vianen moet een zeer populaire voorstelling zijn geweest, getuige de vele overgeleverde kopieën.

Een onbekende zilversmid vervaardigde in Friesland een schaal (zie catalogus *De Zilveren Eeuw*, Fries Museum 2000, nr. 11, p. 30). Het belangrijkste verschil is dat de koe hier staat en de randen met kwabornamenten versierd zijn. Mogelijk bevond zich bij de gipsafgietsels van Rintie Jans ook een afgietsel naar de plaquette van de vertelling van Io van Van Vianen. Hij gebruikte de voorstelling zonder wijzigingen op het plat van zijn grote schotel uit 1671, die een onderdeel vormt van de Poptaschat (J.W. Frederiks, *Dutch Silver*, Vol I, Den Haag, 1952, no. 183a). Op een ovaal reliëf, uitgesneden op een binnendeur van een ebbenhouten kunst kabinet uit het midden der 17e eeuw, komt de naar Van Vianen nagevolgde voorstelling nog eens voor (collectie A.C. Beeling, Leeuwarden 1978).

De ronde plaquette is vervaardigd door de meester HL. Zijn monogram komt voor op nog twee plaquettes, één gedateerd 1624, met voorstellingen van Argus en Io naar Paulus van Vianen (Kunstzalen A. Vecht, Tefaf 1995). Een stilistisch nauw verwante tazza met de voorstelling van Bacchus, Ceres, Venus en Amor, draagt het opschrift 'HLiuwes fecit' en werd geveild bij Sotheby's London op 14 december 1967, lot 187. Op basis van deze inscriptie wordt het monogram toegeschreven aan Hans Liuwes (zie ook J.R. ter Molen, *Van Vianen*, Vol I, noot 828).

Herkomst:

Collectie E.Fuld Amsterdam, 1880

Privé collectie, 1952

Premse & Hamburger, Amsterdam, 1960

Privé collectie

Veiling De Zwaan, Amsterdam, 22-31 oktober 1996, lot 373

Privé collectie, Rotterdam

Literatuur:

Catalogus der tentoonstelling van kunstvoorwerpen in vroegere eeuwen uit edele metalen vervaardigd, tent.cat. Arti et Amicitiae, Amsterdam, 1880, nr. 1027

J.W. Frederiks, *Dutch Silver*, Vol I, Den Haag, 1952, no. 98, p. 163, afgebeeld; zie voor de plaquette van Paulus van Vianen: no. 80, p. 140

J. R. Ter Molen, *Van Vianen*, 1984, Deel I, p. 58, 104; Deel II nr. 127, p. 40

I. Weber, *Deutsche, Niederländische und Französische Renaissanceplaketten*, München, 1975, Vol I, nr. 948,1; Textband p. 383

Methamorphosen van Ovidius

De Metamorphosen van Ovidius zijn in de Nederlandse kunst van de late 16e en 17e eeuw veelvuldig verbeeld. Het verhaal van Argus en Io, één van de Metamorphosen, is een uitzonderlijk populair onderwerp. Beroemd zijn de prenten van Hendrick Goltzius, een onvoltooide reeks illustraties bij deze verhalen van de Romeinse dichter Ovidius. De nu nog bekende Nederlandse spreekwoorden ‘iets met Argus-ogen bekijken’ en ‘zo trots als een pauw’, zijn van deze mythe afgeleid.

Ovidius (*Metamorphosen*, 1, 568-723) verhaalt hoe Jupiter op klaarlichte dag de duisternis in het woud laat vallen om zich te vergrijpen aan de prachtige Io. Juno, zijn echtgenote, is verbaasd over de plotselinge donkerte in het woud en kijkt uit naar haar man, die zij altijd verdenkt van overspel. Omdat zij hem niet ziet drijft zij de duisternis uiteen. Jupiter heeft dit voorzien en verandert Io in een blanke koe. Juno vraagt tot welke kudde deze prachtige koe behoort en eist haar op als geschenk. Weigeren is verdacht, en hoewel schaamte vermaant tot het één, verbiedt liefde het andere.

Met tegenzin geeft Jupiter de koe ten geschenke, maar Juno blijft haar echtgenoot wantrouwen en is beducht voor zijn list en bedrog. Daarom stelt zij Argus aan als bewaker van de koe. Argus heeft een hoofd met honderd ogen rondom. Beurtelings slapen twee van zijn ogen, de andere houden de koe in de gaten, waar zij ook staat. De koe loeit klaaglijk en schrikt van haar evenbeeld in de drinkplas. Io's vader beweent de verandering. Jupiter heeft medelijden met haar en draagt Mercurius op om Argus te doden. Snel bindt deze zijn vleugels aan zijn hielen, zet zijn helm op en neemt de fluit mee die de slaap opwekt.

Op aarde aangekomen legt hij zijn attributen af en gaat met alleen de fluit op Argus af. Zonder hoofddekseel en vleugels aan de hielen ziet hij eruit als een herder. Hij zoekt een kudde geiten

en daarin verscholen nadert hij Argus. Met zijn fluitspel trekt hij de aandacht van de bewaker. Argus nodigt hem uit op de rots naast hem en prijst het gras voor de kudde en de schaduw voor de herder. Mercurius en Argus voeren drukke gesprekken. Door het fluitspel tracht hij Argus in slaap te sussen maar Argus probeert zich hier tegen te verzetten. Hoewel een deel van zijn ogen langzaam dichtvalt, waakt hij met de andere en vraagt hoe de uitvinding van de rietfluit, die pas kort te voren gedaan was, heeft plaatsgevonden. Mercurius verhaalt over Syrinx en Pan en de uitvinding van de rietfluit, maar onderbreekt het verhaal direct als hij ziet dat Argus slaapt. Hij grijpt zijn zwaard en hakt zijn hoofd af daar waar het aan de hals gehecht is. Juno ontdekt dit, ontsteekt in woede en jaagt de koe op de vlucht. Io smeekt Jupiter haar uit haar leiden te verlossen. Hij vraagt zijn echtgenote de straf te staken en belooft voor de toekomst nooit meer aanleiding te geven tot verdenking. Nu de goden zijn verzoend krijgt Io haar oude gedaante terug. Juno verzamelt de ogen van Argus en siert er de staart van de aan haar gewijde pauw mee.

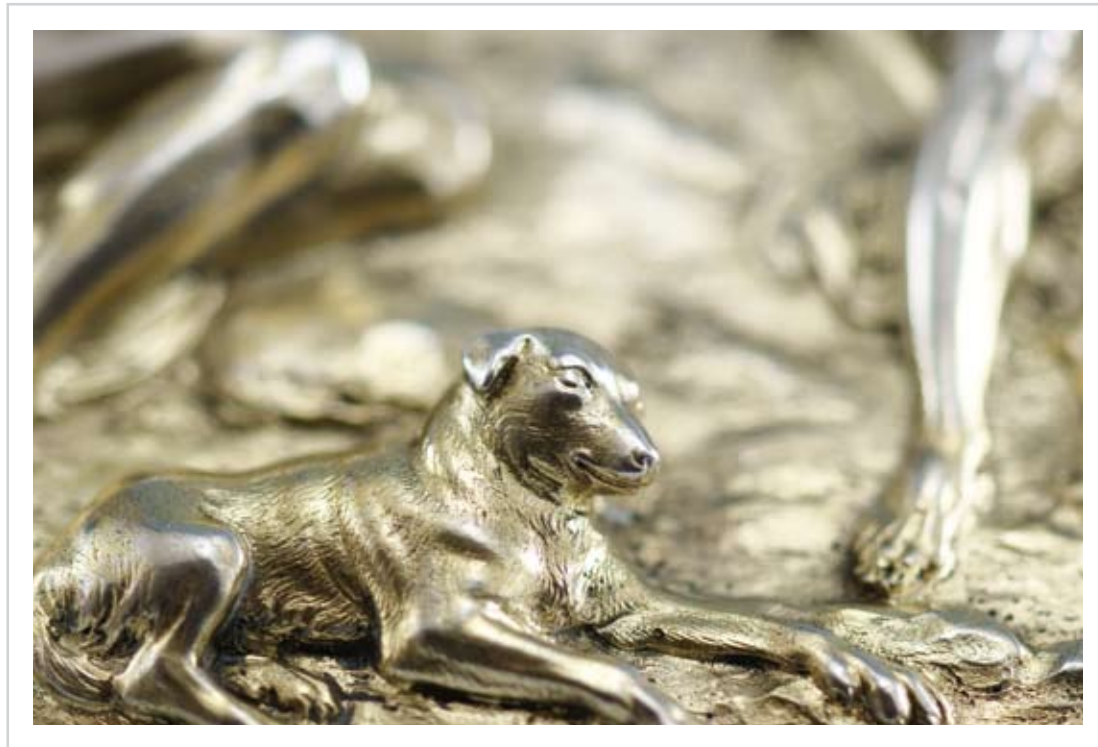

Het commentaar dat Karel van Mander in zijn *Wttleggingh op den Methamorphosis* in 1604 publiceerde geeft de moraal van het verhaal weer. Argus, de herder met zijn honderd aandachtige ogen wordt gelijkgesteld aan de Rede. De redelijkheid die alles aanmerkt en overlegt. De rede wordt door Mercurius 'van eygen begheert en behagen tot wellust en quade voornemens gelokt' en in een zondige slaap gespeeld en geleid met de dood tot gevolg. Daarmee wordt, aldus Van Mander, de mens van de redelijkheid beroofd. Zo gaf hij al aan het begin van de 17e eeuw een dubbele bodem aan de moraliserende voorstelling.

In de Nederlandse schilderkunst werd het verhaal geïntroduceerd door Abraham Bloemaert. In de jaren 1620 -1630 werd het onderwerp gepopulariseerd en ook op kunstnijverheidsvoorwerpen was het toen erg in trek. De scène waarin Mercurius Argus in slaap wiegt met zijn fluit was het meest populair, gevolgd door de onthoofding. Later werd ook het moment dat Mercurius zijn zwaard grijpt in beeld gebracht, hoewel deze handeling niet is beschreven door Ovidius.

De verbeelding van Argus als oude man met twee ogen was traditioneel. Een enkele keer wordt hij met meerdere ogen afgebeeld. Vrijwel overal komt als herdersattribuut van Argus een niet door Ovidius genoemd hondje voor, dat nu eens ligt te slapen en dan weer opstandig blaft tegen Mercurius. Hoewel Ovidius de fluit waarop Mercurius speelt zeer nauwkeurig beschrijft als een panfluit, wordt deze vrijwel nooit in de voorstelling afgebeeld. Mercurius blaast altijd op een herdersfluit of schalmei.

De meeste van deze onnauwkeurigheden ten opzichte van de originele Latijnse versie zijn in de 17e eeuw terug te voeren op de vrije vertaling van Florianus, wiens *Methamorphosis dat is de Herscheppinghe, Beschreven door den vermaerden Poet Ovidius Naso* vanaf 1566 meerdere herdrukken kende.

Plaquette, Mercurius, Io, Argus
Plaquette, Mercurius, Io, Argus

Nederlands, 1640 - 1670

Afmetingen : Ø 15,1 cm
Gewicht : 150 gram

Op een in hoog reliëf gedreven vuurvergulde zilveren plaquette is de voorstelling van Mercurius bij Argus en Io verbeeld.

De plaquette toont de episode waar Mercurius zijn zwaard grijpt nadat hij de herder Argus in slaap heeft gefloten. Hoewel Ovidius in de *Metamorphosen* aangeeft dat Mercurius zijn helm en schoenen aflegt, heeft de jonge god hier toch zijn gevleugelde helm op. In de uitbeelding van het verhaal van Io komt dit gegeven veel vaker voor. Door Mercurius met zijn helm als attribuut te verbeelden is het verhaal op de plaquette gemakkelijk te identificeren. Waarschijnlijk heeft de onbekende zilversmid een prent als voorbeeld gebruikt. De krachtige uitbeelding van de episode voorafgaand aan de onthoofding spreekt door het diepe reliëf en de beweging van Mercurius zeer tot de verbeelding.

Deze nooit eerder gepubliceerde plaquette zal omstreeks 1640-70 vervaardigd zijn. In deze periode werd deze voorstelling vaker afgebeeld.

Plaquette, Aanbidding der Koningen
Plaquette, Adoration of the Magi

Augsburg, 1610 - 1625

Afmetingen : breedte 19,4 cm, hoogte 24,3 cm
Gewicht : 319 gram

Een gedreven, rechthoekige plaquette met de voorstelling van de Aanbidding der Koningen (Melchior knielend blootshoofds, Caspar als neger en Balthazar met tulband). Maria, links gezeten op een verhoging met naast haar Jozef. Zij heeft Christus, die in een pronkschaal tast, op haar schoot.

Op de achtergrond zweven engelen boven een gebouw met een zuil, daarnaast een berg waarboven de ster, een landschap met bomen en het gevolg van de Koningen met kamelen en een ruiter te paard.

Deze veel verbeelde voorstelling is ontstaan in het atelier van Christoph Lencker of zijn zoon Zacharias in Augsburg. Een stilistisch nauw verwante voorstelling van de Aanbidding der Engelen, door de beide Lenckers gesigneerd en gedateerd 1609, bevindt zich in de Schatkamer van het Kunsthistorisches Museum te Wenen. Dit stuk is vervaardigd naar een schilderij van Hans Rottenhammer (1564?-1615). Het is aannemelijk dat het hier gepresenteerde stuk, gezien de gelijkenis, ook naar een voorbeeld van Rottenhammer in het atelier van de Lenckers is ontstaan.

Twee bronzen afgietsels van de plaquette bevinden zich in het British Museum en het Victoria & Albert Museum te Londen.

Vergelijkende literatuur:

Ingrid Weber, *Deutsche, Niederländische und Französische Plaketten 1500-1650*, München 1975, nr. 397

Heiner Borggreffe e.a., *Hans Rottenhammer begehert-vergessen-neu entdeckt*, tent.cat. Nationalmuseum Praag 2008, pp. 63-69 en cat. nr. 77, p. 170

Beker

Beaker

Utrecht, 1644

Hendrik van Vloock

Afmetingen : hoogte 18,2 cm, Ø 11,7 cm

Gewicht : 348 gram

Een licht konisch uitlopende zilveren beker op ronde geprofileerde voet met versieringen van bladwerk. De bovenrand is gegraveerd met rolwerk van bloemen en takjes, hieronder drie versieringen van fruitfestoenen, waarin vogels. Tussen de festoenen hangende bloemen en diverse insecten. De bodem is gegraveerd met een ronde lauwerkrans met bloemen, waartussen een geruwde ondergrond.

De vogels doen sterk denken aan die op het prentwerk van Adriaen Muntinck, telg uit een geslacht van Groninger zilversmeden die omstreeks 1615 een serie ornamentprenten uitgaf met daarop allerlei bloem- en bladranken, trossen fruit en vogels. Daarmee volgde hij zijn collega-zilversmid Michel Le Blon, die in 1611 de serie prenten *Eenvoldige vruchten en spitsen voor d' ancomen kunst liefhebbende ieucht* uitgaf met randwerk, waarop ook vogels te zien waren.

Al deze prenten waren nog vele decennia zeer populair bij zilversmeden getuige de vele vogelafbeeldingen op met name bekers.

Literatuur:

Catalogus Kunst- en Antiekbeurs Delft 1976, p. 28

Brandewijnkom
Brandy bowl

Bolsward, 1644
Lolle Jeltjes

Afmetingen : hoogte 9 cm, breedte 21 cm
Gewicht : 264 gram

*Een achtkantige brandewijnkom, de wanden gegraveerd met zeven medail-
lons waarin voorstellingen van De Doop van Christus, de Gerechtigheid,
een vrouw met een vogel, Caritas, het Geloof, de Matigheid en Christus met
de Samaritaanse vrouw. Het achtste medaillon is ingevuld met een Fries
alliantiewapen.*

De gegoten voet heeft kwabachtige versieringen. Ook de opengewerkte oren zijn in kwabstijl.

Lolle Jeltjes kwam in 1614 uit Parrega (een dorpje tussen Workum en Bolsward) naar Bolsward, waar hij in de leer kwam bij Gerrit Hendriks. Hij legde zijn meesterproef af in 1624. Hij vervaardigde fraaie, gedetailleerd gegraveerde bekers, brandewijnkommen en knottekistjes.

Voorbeelden van zijn werk zijn te vinden in Museum Het Hannemahuis te Harlingen, het Rijksmuseum te Amsterdam, het Fries Museum in Leeuwarden en het Fries Scheepvaart Museum in Sneek. Hij leidde zelf zijn zoon Jelte Lolles op, die zich later vestigde in Kollum.

Beker
Beaker

Bolsward, 1644
Frans Rienks Baardt

Afmetingen : hoogte 13,1 cm, Ø 9,3 cm
Gewicht : 150 gram

Een licht conische, zilveren beker op ronde, geprofileerde voet met kabelrand en lijst van gladde ovalen. De rand van de beker is gegraveerd met rolwerk met bloemen, vogels en putti.

In drie medaillons zijn bijbelse voorstellingen gegraveerd: De zondeval, de vlucht naar Egypte en Christus met de Samaritaanse vrouw.

Rond deze medaillons is versiering van voluten, vrouwenkopjes, maskerons en druiven aangebracht, hiertussen ahangend fruit. Boven de voetrand zijn een haan, een vogel en een pauw gegraveerd op een verhoging van voluten. De bodem is gegraveerd met een niet ingevuld Fries alliantiewapen aan een tak. De voetrand is gegraveerd met de tekst: *'JPPG Simckes Ende Houck Jacobs Sin Wief 1651'*.

Frans Rienks Baardt, geboren te Bolsward in 1601, werd meester op zevenentwintigjarige leeftijd. Hij behoorde tot de beste graveurs van zijn tijd. Dat bewijst zijn rijke oeuvre aan bekers en knottekistjes. Een aantal van deze laatste bevindt zich in de collectie van het Fries Museum te Leeuwarden. Frans Rienks Baardt is daarnaast bekend als vader en leermeester van de belangrijkste drijver van Friesland in de tweede helft van de 17^e eeuw, Claas Baardt.

Pomander

Pomander

Nederlands, circa 1650

Afmetingen : hoogte 4,9 cm

Gewicht : 29 gram

Vergelijkende literatuur:

Hans Kremer, Pomanders; een pomander met betrekking tot Gorinchem, *De Stavelij, Jaarboek 2007*, pp. 17-26

B.W.G. Wttewael, *Nederlands Klein Zilver en schepwerk 1650-1880*, 3e druk 2003, p. 66-67

Een gedeeltelijk vergulde bolvormige zilveren pomander, uiteenvallend in zes parten, waarin schuifjes met daarop gegraveerd de cijfers van 1 tot 6 en de namen van de kruiden: Kanel, Muskat, Rosmarin, Schlag, Nagelken, Rosen. De pomander is gegraveerd met drie ronde medaillons, waarin roofvogels zijn afgebeeld. De parten scharnieren om een zeskantige stam. De gebolde voet heeft een opengewerkte bodem. De voet is uitschroefbaar en heeft een klein lepeltje dat in de stam past. Ook de gebolde dop is uitschroefbaar en gegraveerd met bladeren. De top is voorzien van een oog waaraan een ringetje bevestigd is zodat de pomander als hanger kan dienen.

De pomander, een doosje voor geurstoffen, dankt zijn naam aan het Franse Pomme d'ambre, amber-appel. De reukbol werd gevuld met onder meer amber. Amber is een wasachtig product, afkomstig uit het darmkanaal van potvissen en heeft een muskusachtige geur. Daarnaast heeft amber de eigenschap dat het gemengd met andere reukstoffen de geur ervan vasthoudt en langzaam en gelijkmatig laat vervluchtigen zodat de geurkwaliteit constant blijft. De naam amber werd aldus naamgever van dit zeldzame voorwerp.

De segmenten bevatten in die tijd vaste, zeldzame, veelal exotische dierlijke of plantaardige geurstoffen. Vloeibare parfums bestaan pas sinds de 18^e eeuw. De pomander bood de drager de gelegenheid geuren te snuiven wanneer daar behoefte aan was. Ook werd aan sommige van deze geuren een heilzame werking toegedicht. Zo werd het gezien als afweer tegen pest en andere ziekten. De pomander werd daarom ook als een amulet gedragen. Pomanders zijn met name in Nederland en Duitsland en in mindere mate in Engeland in de 16^e en 17^e eeuw populair geweest. Omdat ze nooit zijn gekeurd is exacte datering lastig.

Een paar bijzondere bekers

A pair of beakers

Deventer, circa 1650
Harmen Luessen

Afmetingen : hoogte 5,1 cm
Gewicht : 84 gram

Een paar zilveren bekers op ronde standring, gegraveerd met drie medaillons waarin zeer gelijkende figuren: mannen in rijke kleding en vrouwen met een gepluimde hoed of met een waaier in de hand. De randen van de medaillons zijn zeer fraai gegraveerd in de Hollandse kwabstijl.

Deze bekers zijn omstreeks 1650 vervaardigd. De graving van figuren in kwabcartouches duidt daarop. Deze kwabornamenten waren in die tijd enorm populair. Vele zilvermeden, maar bijvoorbeeld ook lijstenmakers verwerkten ze in hun producten. De bekendste zilvermid die in navolging van de familie Van Vianen deze ornamentiek toepaste, was in Amsterdam ongetwijfeld Johannes Lutma de Oude (1587-1669).

Een twaalfal kwabomlijstingen zoals hier gebruikt is in 1653 onder de titel *Veelderhande Nieuwe Compartemente* in prent gebracht door Jacobus Lutma, de zoon van Johannes Lutma de Oude. Deze graveur vervaardigde prenten naar het ontwerp van zijn vader. Zij waren zeer in trek, al snel volgde een extra uitgave met zes extra platen: *Eenige nieuwe Compartemente*.

Daarnaast heeft Jacobus Lutma twee series gemaakt met voorbeelden voor handwerkslieden.

Zelf gaf hij een serie van twaalf platen uit met de titel *Verscheide snakerijen dienstlich voor goutsmits, beelthouwers, steenhouwers en alle die de Const beminnen*. Daarnaast werd door Cornelis Danckerts I een serie uitgegeven met 38 platen onder de titel: *Verscheyde Constige Vindingen Om in Gout, Silver, Hout en Steen te wercken. Dienstlich den Silversmeden, Beelthouwers en Schilders naar d'inventien van Gerbrant van den Eeckenhout, I. Lutma, A en P. van Vianen en andere Constige Meesters*.

Deze prentseries vormden een directe concurrent voor de door Christiaan van Vianen getekende en door Theodoor van Kessel in 1650 in prent gebrachte *Constighe Modellen* waarin het werk en de kwabornamentiek van de van Vianens werd getoond. Vele zilversmeden moeten deze prenten in hun atelier gehad hebben en toegepast hebben in hun werk. Deze prenten moeten gezien worden als een uitnodiging tot navolging. Zo werd een populair motief in de 17^e eeuw snel vanuit Nederland in Europa verspreid.

De bekertjes zijn vervaardigd in Deventer door de zilversmid Harmen Luessen. In 1618 wordt zijn voogd onder dankzegging ontheven uit zijn plichten. Omdat dit in de 17^e eeuw gebeurde wanneer men trouwde of wanneer men de leeftijd van 25 jaar bereikte, is hij waarschijnlijk geboren omstreeks 1593. Zijn vermoedelijke leermeester was Evert van Wesel aan wie hij in het jaar 1619 een vergoeding betaalde. Hij koopt in 1621 een huis aan de Papenstraat en huwt met Beerte Jansen, afkomstig uit Zwolle.

In 1656 is Harmen Luessen inmiddels overleden: op 30 december van dat jaar wordt in de archieven gesproken van *sal. Herman Luessen* (Herman Luessen zaliger).

Literatuur over Harmen Luessen: Johan R. Ter Molen, *Deventer Zilver*, Deventer 1997, p. 75.

Beker

Beaker

Leeuwarden, 1655
Hildebrand Brongersma

Afmetingen : hoogte 19,4 cm, Ø 13,1 cm
Gewicht : 489 gram

Op een konische zilveren beker op gladde vlakke voetrand staan twee namen en twee familiewapens. In het bandwerk staat gegraveerd: IAN HEERTS AERIAENTIE WILLEMS ANNO 1655. In de bodem is een Duitse zilveren munt gemonteerd met de tekst: IO HANG GEORG S A ROM . IMP . ARCHIM ET ELECTX 1625. De binnenwand van de beker heeft vier boven elkaar gemonteerde noppen als maataanduiding.

De beker is gegraveerd met bandwerk, waartussen takken en bloemen, onderbroken door gegraveerde maskers bestaande uit gedeeltelijk gearceerd takwerk. Hieronder medaillons omringd door takken en bladeren. De medaillons zijn gevuld met: Een Fries wapen, een vrouw in fraaie kleding die een wapenschild met het Wassenaar wapen vasthoudt en een prachtig geklede vrouw voor een poort.

Over het echtpaar dat deze beker liet vervaardigen is vrij veel bekend dankzij hun gegraveerde namen en haar familiewapen. Het echtpaar Jan Heertsz. (Harts, Haerts) en Arjaantje Willemsdr. huwde op 3 mei 1645 in Leeuwarden. Zij was woonachtig in Sint Annaparochie en hij woonde in Vrouwenparochie. Deze plaatsen liggen in Het Bildt in Friesland.

De boerenfamilie Wassenaar, pachters van het Bildt in de 16^e en 17^e eeuw draagt een familiewapen dat gelijk is aan dat van het oud adellijke geslacht Van Wassenaer uit Holland. Het enige verschil is dat op het Bildtsche Wassenaarwapen de drie halve manen (Wassenaars) doorbroken worden door een balk. Uit recent onderzoek is gebleken dat de afstamming op fictie berust.

Arjaantje werd geboren omstreeks 1613 in St. Jacobiparochie en trouwde op 22 juli 1636 in St. Annaparochie met Arrien Olphertsz. In 1645 trouwt zij met Jan Heertsz., een weduwnaar uit Vrouwenparochie met een tien jaar oude zoon, Heert. Het paar huwt in Leeuwarden maar blijft wonen in Het Bildt. In oktober 1649 is Jan Heertsz. uit Vrouwenparochie namelijk curator over Trijntje (15) en Jannichie (8) de kinderen van Neeltje, het twee jaar jongere zusje van Arjaantje.

In 1653 wordt Jan Heertz. door grietman Willem van Haaren aangesteld tot ‘ontvanger der vijf speciën aen L. Vrouwe Parochie’. In 1655 blijkt hij stemhouder te zijn van een boerderij in Vrouwenparochie, State Billand. In datzelfde jaar kan het echtpaar het zich veroorloven een beker te bestellen in Leeuwarden waarop trots de wapens van hun afkomst prijken. Waarschijnlijk hadden zij een goede zaak gedaan of een forse erfenis ontvangen in klinkende munt, die op deze wijze werd omgezet in een duurzaam zilveren pronkobject.

Een zilveren beker werd in die tijd gezien als een stille reserve ‘geklopt’ geld waarmee men zijn status kon tonen. Dat Arjaantje haar afkomst op een zilveren beker toonde was niet ongebruikelijk in haar familie. Haar oom Aert Claesz (een broer van haar vader) was in tweede echt gehuwd met zijn achternicht Aafje Claas Barthoutsdr. (Wassenaar). Zij lieten ter ere van hun huwelijk in 1606 een zilveren wapenlepel vervaardigen met op de bak van de lepel tweemaal het Wassenaarwapen gegraveerd. Deze lepel was in 1963 nog in het bezit van de heer Joh. D. Wassenaar te Marssum.

In 1656 wordt door het echtpaar een akte opgemaakt van wederzijds ingebrachte goederen. Jan Heerts blijkt 7800 Caroli gulden en Arjaantje Heerts 3537 Caroli gulden te hebben ingebracht. Dit was in die tijd een enorm vermogen. Wanneer de broers van Arjaantje in 1638 de tot dan toe door de familie van de Staten van Friesland gepachte boerderij met 24 morgen land in St. Annaparochie kopen, betalen zij daarvoor 7537 Caroli gulden.

Arjaantje overlijdt in april 1680. Op 22 juni 1680 waren Jannichje en Tryntje Clasen, kinderen van Claes Daem Claesz. en Neeltje Willemdr. voor 2/3 en Willem Claesz., zoon van Claes Willemsz. voor 1/3 erfgenaam van Ariaentie Willemsdr. gehuwd met Jan Heertsz. Jan Heerts overlijdt voor 1682. Zijn zoon uit zijn eerste huwelijk, Heert Jans, pacht de boerderij.

In de inventarisatie van het sterfhuis opgemaakt op 29 april 1680 worden naast alle bezittingen drie zilveren bekers genoemd.

Literatuur:

Elias Voet, *Merken van Friese Goud - en Zilversmeden*, tweede herziene druk 1974, nr. 410, bl. 176

Vergelijkende historische literatuur:

W.T. Vleer, *de Friese Wassenaars*, Drachten 1963

H. Sannes, *Geschiedenis van Het Bildt deel I (1500-1700)*, tweede druk met aanvullingen, Franeker 1968

Kees Kuiken e.a., 'Bonteman alias Wassenaar. Fictie en verbeelding van een 16de-eeuwse migrantenfamilie', in *De Nederlandsche Leeuw* jrg. 118 (2001), pp. 665-700

Met dank aan Douwe Zwart, gemeente archief Het Bildt.

Beker

Beaker

Bolsward, 1658 - 1665
Fonger Foppes Inthiema

Afmetingen : hoogte 12,9 cm, Ø 9,6 cm
Gewicht : 226 gram

Een gegraveerde zilveren beker, de lip gegraveerd met bandwerk waarin takjes, bladeren, fruit en vogels, onderbroken door drie schelpjes. De beker is verder gegraveerd met naast en onder elkaar dakpansgewijs geplaatste schubben. Deze versiering wordt ook wel aangeduid als het 'geteld geld' motief.

De gladde voetrand is versierd met een kabelrand, een geprofileerde band en een band van ruitjes en streepjes. De bodem met Fries alliantiewapen en de afkortingen G E . D G en No. 10.

Het meesterteken waarmee deze beker is gemerkt is een monogram IF. Wij schrijven dit toe aan Fonger Foppes Inthiema te Bolsward. Deze zilversmid werd meester op 13 april 1658 maar stierf al vóór 10 maart 1665. Daarmee was zijn carrière te kort om een groot oeuvre na te laten.

Fonger Inthiema was 'gemeensman' (lid van de gezworen gemeente, een college dat in sommige steden de burger bij het stadsbestuur vertegenwoordigde) en hij verkocht een gedeelte van een oud huis aan Claas Franssen Baardt. Zo kunnen wij lezen in de tweede druk van *Merken van Friese Goud- en zilversmeden* van Elias Voet jr., p. 29.

Beker

Beaker

Haarlem, 1670

Maurits de Grebber

Afmetingen : hoogte 15,7 cm, Ø 10,4 cm

Gewicht : 240 gram

Een licht konische zilveren beker op gladde ronde geprofileerde voet. De bovenrand gegraveerd met rolwerk met bloemen, hieronder drie ovale medaillons met de symbolen van Geloof, Hoop en Liefde.

Aan weerszijden hiervan zijn engelen gegraveerd, aan de onderzijde engelenkopjes en een tulp. De engelen houden samen vruchtfestoenen vast, die aan strikjes hangen. De onderkant van de beker is gegraveerd met een hertenjacht met twee honden, een jager met jachthoorn, een boerenhek en een huis achter een boom.

Maurits de Grebber was een zoon van de schilder Frans de Grebber en Hillegont van Lynhoven. Hij werkte tussen 1627 en 1676. Van zijn hand zijn twee bekers bekend. Ook zijn oom, de zilversmid Dominicus van Lynhoven was bekend om zijn bekers.

Een paar kandelaars
A pair of candlesticks

Delft, 1712
Cornelis van Dijck

Afmetingen : hoogte 19 cm
Gewicht : 947 gram

Een paar gladde Lodewijk XIV kandelaars op vierkante voet met afgeschuinde hoeken. De achthoekige stam heeft twee ronde nodi en rijst op uit een iets verdiept rond veld, de vetvanger. De ronde kaarshouder is versierd met een horizontale profiellijst.

Cornelis van Dijk, die in 1692 meester werd, was de belangrijkste zilversmid in Delft aan het eind van de 17^e en in de vroege 18^e eeuw. Niet alleen bekleedde hij vele jaren het ambt van keurmeester, ook was hij tot zeven maal toe deken van het gilde.

Museum het Prinsenhof in Delft bezit van zijn hand diverse onderdelen van een toiletstel en een kraankan, allen vervaardigd in 1711. Tot het toiletstel behoren een lampetkan en -schotel, een zeep- en toiletdoos en een ronde terrine. Ook een paar kandelaars, in hetzelfde model als de hier afgebeelde, behoort tot dit ensemble waarvan alle delen met het wapen van de eigenaars zijn gegraveerd.

Verder toont het museum een belangrijke pronkbokaal die Van Dijk vervaardigde in opdracht van het Hoogheemraadschap van Delfland in 1716.

Een set van 2 dubbele en 4 enkele zoutvaten *A set of saltcellars*

Amsterdam, 1804 - 1807

Hendrik Smits

Zoutvaten : 5,2 cm x 5,2 cm, hoogte 4,8 cm
Dubbele zoutvaten : 6,4 cm x 15,9 cm, hoogte 15,2 cm

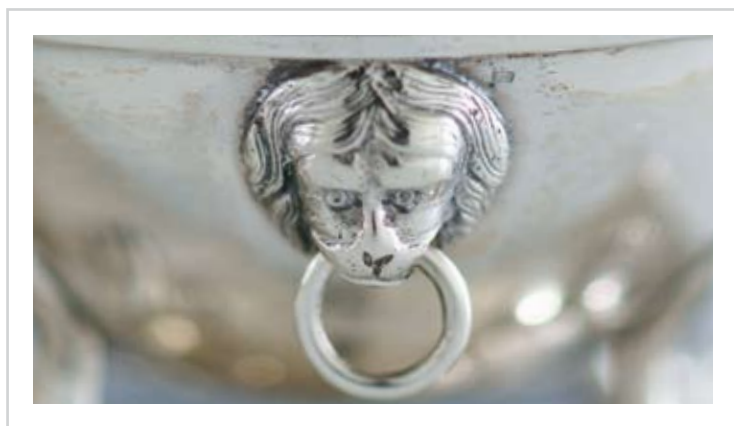
Vergelijkende literatuur:

A. L. den Blaauwen, *Nederlands zilver 1580-1830*, Den Haag 1979, p. 324-326

J. Pijzel-Domisse, *Haags goud en zilver, edelsmeedkunst uit de Hofstad*, Zwolle, 2005, p. 258, 259, nr. 71

B. Vreeken e.a., *Goud en zilver met Amsterdamse keuren, de verzameling van het Amsterdams Historisch Museum*, Zwolle 2003, p. 216, nr. 127

A.C. Beeling, *Nederlands zilver 1600-1813*, Leeuwarden 1979, p. 300, 301

Zout heeft altijd een belangrijke functie vervuld aan tafel. In de 16e en vroege 17e eeuw stond vaak één pronkzoutvat op tafel binnen het bereik van de gastheer die het liet rondgaan.

De betekenis van het zoutvat nam af omdat andere producten zoals suiker en peper belangrijker werden. Kleinere bakjes kwamen in de mode. Deze werden vaak in sets verkocht. Het is bijzonder dat een complete set bijeen gebleven is. Dubbele zoutvaten waren in de eerste decennia van de 19^e eeuw zeer populair. In de literatuur worden zij nu eens als peper en zoutstel en dan weer als dubbel zoutvat genoemd.

Dit specifieke ingetogen model is geïnspireerd op een voorbeeld van de beroemde Parijse zilversmid Jean Baptiste Claude Odier. Het is niet bekend of Hendrik Smits, de Amsterdamse maker van deze zoutvaten, deze Franse voorwerpen kende. Waarschijnlijk liet hij zich voor dit stel inspireren door de Haagse zilversmid François Marcus Simons, die in 1804 een zeer gelijkende set van vier zoutvaten en een stel dubbele zoutvaten vervaardigde voor de minister van Financiën onder Lodewijk Napoleon, I.J.A. Gogel (1765-1821). Het uitgebreide tafelservies van Simons waarvan deze zoutvaten onderdeel uitmaken, was een blijk van dankbaarheid betoond aan Gogel voor de wijze waarop hij 's land financiën na roerige jaren weer op orde had gebracht. Dit historisch belangrijke servies bevindt zich nu in het Rijksmuseum.

Een vergelijkbaar dubbel zoutvat van Simons uit 1805 bevindt zich in het Haags Gemeentemuseum. Twee enkele gelijke zoutvaatjes van Smits met de jaarletter 1807 bevinden zich in het Amsterdams Historisch Museum.

Kokosnootbeker
Coconut cup

Nederlands, 1827

Afmetingen : hoogte 8,1 cm, Ø 11,0 cm
Gewicht : 77 gram

Een gesneden kokosnootbeker in zilveren montuur. Een gladde zilveren rand omvat de bovenrand van de noot. Deze rust op een gladde, ronde cirkelvormige rand, waarvan drie gebogen steunen, eindigend in een klauwpootje, een gladde bol omvatten, die rust op een gladde driepas voet. Hieronder drie gladde bolpootjes.

De noot is gesneden met drie medaillons waarin een rozet van twaalf palmladeren, een wapen in schild: drie maal klaverdrie onder een helm en de Nederlandse rijksbanier met koningskroon. Hieronder staat de tekst: 'Gedachtenis van het Nederlands Eiland ontdekt den 14 Juni 1825 door Z.M. Corvet Pollux'. Tussen de medaillons is snijwerk van een Neptunus, een bazuinengel met bloem en drie bloemen in een vaas.

De oorlogsschepen Pollux en Maria Reigersberg maakten in de jaren 1824-1826 een wereldreis. Het doel van deze reis was naast vlagvertoon, het aanknopen van handelsbetrekkingen met Zuid-Amerikaanse landen (zoals dat in Peru gebeurde met Simon Bolivar).

Op 14 juni 1825 werd door de expeditie een eiland ontdekt in de Polynesische archipel. Men kon het niet eens worden over de naam van het eiland. Een eerste voorstel was Pollux eiland; een tweede 'Van der Hoop eiland', naar de fungerende minister van Marine, Mr. Joan Cornelis van der Hoop (1813-1825).

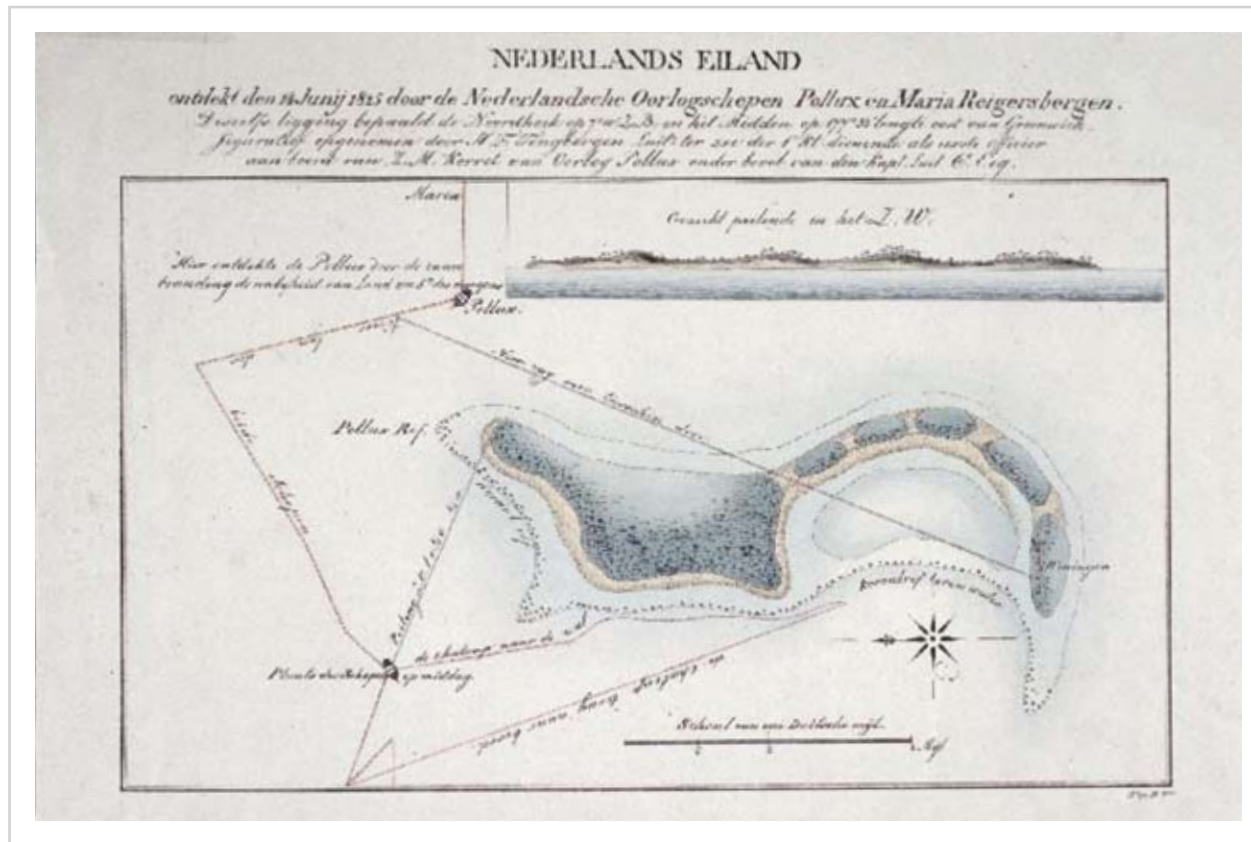

De kapiteins van de twee schepen, C. Eegh en F. Coertzen, werden het tenslotte eens over het compromis: *Nederlands Eiland*. De bemanning werd beloofd met een extra oorlam. Tijdens het bezoek aan het eiland met twee sloepen, waarbij men uit angst voor kannibalisme niet aan wal ging, werden scheepsbesluit en doeken geruimd tegen o.a. 'jonge kokosnoten'.

Blijkens het gesneden wapen behoorde de hier beschreven noot toe aan Hendrik Franco Tengbergen (Doesburg 7 april 1795 - 11 december 1876). De afgebeelde kaart hieronder is door hem vervaardigd. Hij diende destijds als luitenant-der-zee 1^e klasse als eerste officier aan boord van Z.M. Korvet Pollux. In 1852 pensioneerde hij met de titel van vice-admiraal (*Ned. Patriciaat*, 1935-1936, 22e jrg., p. 357).

Het eiland werd eigendom van Koning Willem I. In 1877 ging het over in Engels bezit. Nu is de naam van het eiland Nui, onderdeel van de onafhankelijke eilandstaat Tuvalu.

De reis van de Maria Reigersberg werd beschreven door P. Troost Gzn., Eerste Luitenant bij het corps Mariniers van Z.M. den Koning der Nederlanden in: *Aanteekeningen Gehouden Op Eene Reis Om de Wereld: Met Het Fregat De Maria Reigersberg En De Korvet De Pollux, in De Jaren 1824, 1825 En 1826*, Rotterdam, 1829.

Gedachtenis
van het Nederlands
Eiland ondeckt
den 14 Junij 1892
door L. M. Corvel
Pollex

Colofon

Deze catalogus is samengesteld in opdracht van John Endlich Antiquairs.

Productie : Dick Endlich
Tekst : John Endlich & Marius van Dam
Foto's : Dick Endlich
Drukwerk : Plein 7 - Alphen a/d Rijn
Ontwerp : New Fountain - Haarlem
Datum : Haarlem, februari 2011

© John Endlich Antiquairs

John Endlich Antiquairs

Spekstraat 10
2011 HM Haarlem
Bezoek volgens afspraak.

Telefoon : +31 (0)23 - 532 0274
Mobiel : +31 (0)6 - 4827 8963 Dick Endlich
Mobiel : +31 (0)6 - 5122 5353 John Endlich
info@johnendlich.nl
www.johnendlich.nl

